

Lakırdı Kelimesinin Etimolojisi Üzerine

Osman Fikri SERTKAYA

Dede Korkut seminerinde öğrencilerimin *alakırmak* fiili ile ilgili olarak “Hocam *lakırdı* kelimesinin etimolojisine baktık. Üç kişinin üç ayrı etimoloji yaptığını gördük. Hangisine inanalım?” sorusuna muhatap oldum. Onlara “Dede Korkut Kitabı’nın Dresden yazmasındaki bazı kelime ve şekillerin imla özelliklerine dayanılarak yeniden okunuşu ve anlamlandırılışı üzerine” başlıklı bildirimini okuyun. Cevap kısmen orada var. Ancak sizin gibi konuyu merak eden başka kişiler de olabilir. Uygun bir zamanda konuyu daha açık bir şekilde yazacağım” demiştim. Uygun zaman şimdi geldi.

1. Hasan Eren’in *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*¹’ndeki **lakırdı** maddesi şöyledir:

lakırdı 1. ‘söz’; 2. ‘boş söz, dedikodu’

Türkçe *lakır*-‘schwätzen’ kökünden geldiği anlaşılıyor. (Dmitriyev: DAN 1926, 117-120). Diyalektlerde *lakırdı*’ya benzer birçok türev kullanılır. Bk. Gadjeva-Koklyanova: İRLTJa 449, 453-454. Belli başlı Balkan dillerine de geçmiştir. Bk. Kakuk: ÉlOsm 261. Meyer: TürkSt 23; Skok: EtRj 2 : 264, Kononov: VJa 1, 1975, 138.

2. Sevan Nişanyan, *Sözlerin Soyağacı. Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*²’ndeki **lakırdı** maddesi şöyledir:

lakırdı < *lakırdamak* lak lak sesi çıkarmak (XVI) > LAK (2).

Atıf yapılan **lak** (2) maddesi de şöyledir:

lak (2) **lakkak** = *onom* dil şaklatma sesi.

3. Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesi’ndeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, A-N³’daki **lakırdı** maddesi ise şöyledir:

1 Ankara, 1999, s. 278.

2 İstanbul, 2009, s. 364a.

3 Ankara, 2007, s. 595-596.

lakırdı ‘1. Söz; boş söz’

< **alakır-** ‘bağırarak, haykırmak’, **alakırış-** ‘bağırışmak’ (EDPT) (>***alakırtı** > **lakırtı** > **lakırdı**) (G. Karaağaç)

An. Ağıl.: **langırdak** ‘1. çok ve bağırarak konuşan; 2. gür sesli’ (DS IX, 3063)
< **alakır-da-k**

langırda- ‘1. Gevezelik etmek; 2. Bağırarak konuşmak (göst. yer)

langırtı ‘büyük çanın çıkardığı ses’; ‘anlamsız ve sıkıcı söz’ (DS IX, 3063)

Tü. > **KbRum.** lakhirdin

~ laggırtı (Az.) [**alakırdı**

Eren (TDES 278): < Tü. **lakır-** ‘schwätzen’ kökünden geldiği anlaşılıyor.
(Dmitriyev: DAN 1926, 117-120.

N. K. Dmitriev, ‘Etimologiya slova **lakırdı**’, *Stroy Tyurkskih Yazıkov*, Moskva 1962, s. 55-58.

G. Karaağaç, *Dil, Tarih ve İnsan*, Ankara, 2003, 192 s. Akçağ yay. (**lakırdı**, s. 92-94)

Nişanyan (SS. 264): **lakırdı** < **lakırdamak** lak lak sesi çıkarmak (XIV) > LAK

YANLIŞTIR. Çünkü, **lak (2) lak lak = onomatopedir** ama **lakırdı**’daki “lak” ile ilgisi yoktur, Bk. yukarı.

4. Üç etimoloji sözlüğünde üç ayrı etimoloji yapılmış. Şimdi bunlardan hangisi doğrudur. Konuyu derinlemesine inceleyelim:

4a. Hasan Eren’in verdiği etimolojik açıklama kendisine ait olmayıp nakildir. Hocamız bu etimolojik açıklamayı Nikolay Konstantinoviç Dmitriyev’in 1926 yılında *Dokladi Akademii Nauk SSSR*. Seriya B, 1926, s. 117-120’de yayımladığı “Etimologiya slova **lakırdı** [**Lakırdı** kelimesinin etimolojisi] başlıklı yazısından almıştır. Ancak Türkçede *l-* ile kelime başlayamayacağı için Türkçede **lakır-** şeklinde bir fiil yoktur.

Ayrıca maddede verilen “Meyer: TürkSt 23” de yanlış bir kaynaktır; çünkü Gustav Meyer, *Türkische Studien. I. Die griechischen und romanischen Bestandtheile im Wortschatze des Osmanisch-Türkischen*,⁴ s. 23’te **lakırdı** kelimesi geçmiyor. Yerine Latince *lacerda*’nın Grekçedeki şekli olan *lakerda* ‘ingesalzener Thunfisch’ şekli geçiyor. ‘Palamut, Torik gibi balıklardan dilim dilim kesip tuza yatırarak yapılan salamura’ olan *lakerda* için bk.⁵

Kısacası Gustav Meyer’in eserinde **lakırdı** kelimesi yoktur. Hasan Eren hocamız **lakırdı** kelimesi ile *lakerda* kelimesini karıştırmış olmalı.

4b. Sevan Nişanyan’ın etimolojik açıklaması da havada kalan, gerçek olma-

4 Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil.-hist. Classe, CXXVIII, Wien 1893.

5 *Türkçe Sözlük*, Ankara, 2010, s. 1572b.

yan bir etimolojidir; çünkü *lakırdı* sözünün leyleğin gaga sesleri ile ilgisi yoktur.

4c. Geriye Tuncer Gülensoy'un *lakırdı* etimolojisi kalıyor. Bu etimolojik açıklama Günay Karaağaç'ın Sir Gerard Clauson'un EDPT adlı etimoloji sözlüğündeki < *alakır-* 'bağırarak, haykırmak', *alakırış-* 'bağırışmak' örneklerine dayanarak yapılan bir etimolojidir. Tuncer Gülensoy, Günay Karaağaç'ın yaptığı bu etimolojiyi benimsemiştir.

Bana göre *alakır-* > *lakır-* etimolojisi doğrudur. Ben *alakır-* fiilinin etimolojik kökenini 21-26 Aralık 1998 tarihleri arasında Azerbaycan'ın baş şehri Baku'da toplanan II. Milletler Arası Dede Korkud Kollokyumu'nda sunduğum "Dede Korkut Kitabı'nın Dresden yazmasındaki bazı kelime ve şekillerin imla özelliklerine dayanılarak yeniden okunuşu ve anlamlandırılışı üzerine" başlıklı bildirimde geniş ve ayrıntılı bir şekilde işlemiştim. Ancak 1998'de sunduğum bildirim metni 2004 yılında yayımlandı. Bildirimim ilgili kısmını burada veriyorum.

"Elif harfinin a yerine i okunması: ilakırdı söyle- > alakır söyle- "bağırarak/haykırmak konuşmak) (40/13)

Dede Korkut'un ikinci boyu olan "Salur Kazanuñ evi yağmalandı boy"da kâfirler Kazan'ın evine baskın yaparak atlarını binip, develerini yedip, hazinesini yağmalarlar. 40 hizmetkârı ile birlikte karısını, yaşlı annesini, oğlunu esir edip götürürler. Ancak Şöklü Melik'in 600 süvarisi Kazan'ın on bin koyununu da yağmalamak için Kazan'ın ağılına varırlar. Kazan'ın çobanı Karaçuk Çoban'a hitaben yaptıklarını anlatarak Karaçuk Çoban'ın da teslim olmasını ve sürüyü vermesini isterler.

Metnin bundan sonrasında Karaçuk Çoban'ın cevabını, M. Ergin şöyle okuyup çevirmiştir: "İlakırdı söyleme mere itüm kâfir". (Ergin, 1958, s. 98); "İlakırdı söyleme bre itüm kâfir". (Ergin, 1969, s. 32)

Orhan Şaik Gökyay ise bu cümleyi Vatikan yazmasını esas alarak okur ve çevirir: "Herze merze söyleme mere itüm kâfir". (Gökyay, 1973, s. 13); "Saçmasapan söyleme, bre itüm kâfir!" (Gökyay, 1976, s. 25)

Dresden yazmasına baktığımızda Ergin'in *ilakırdı* okuduğu kelimeyi bulamayız ve göremeyiz. Yazmada **alakır** şekli geçmektedir. Başka bir söyleyişle metinde "dâl" sesi yoktur. Ergin'in Türkiye Türkçesi ağızlarında geçen *ilakırdı* okuyuşunun kökeni Orhan Şaik Gökyay'ın 1938 (s. 35)'deki *alakırdı* okuyuşuna dayanmaktadır. Orhan Şaik Gökyay metne olmayan bir "dâl" sesi ekleyerek kelimeyi *alakırdı* şeklinde okumuş, Ergin de bu okuyuşu *ilakırdı* şeklinde düzeltilmiş ve İndeks'inde (1963, s. 150) kelimeyi isim kabul ederek [**ilakırdı** lakırdı, lâf, boş söz] şeklinde anlamlandırmıştır. Ancak Orhan Şaik Gökyay 1973'te *alakırdı* okuyuşundan vazgeçerek Vatikan yazmasındaki *herze merze* ibaresini tercih etmiştir.

Bana göre kelime Eski Türkçe'de *kıkır-* *alakır-* ~ *kık(ı)rış-* *alakırış-* ikilemeleri ile üç kullanılışını tespit ettiğimiz *alakır-* fiili olmalıdır. ... *yavlak katig ünin kıkırtı alakırtı*. (TT

X 363); ... yavlak ünün kıkırışı alakırdılar. (U IV, C 67); ... yekler katıg ünün kık(ı)rıştılar alakırıştılar. (U IV A 296 C 4)

Kelime eski Türkçede *kıkır-alakır- ~ kık(ı)rış-alakır- ~ kık(ı)rış-alakırış-* şekillerinde ikileme olarak geçiyor. İlk örnek olan *kıkır-* fiilini < *kı+kır-* şeklinde ayırabiliriz. *kı* isim kökü tabiat taklidi (*onomathope*) bir isim köküdür. Genellikle tabiat taklidi isim köklerinden fiil yapan *+kır-/+kir-* ve *+kıra-/+kire-* eki⁶ ile *kı+kır-* şeklinde isimden fiil yapmıştır.

Aleksandr Mihailoviç Şçerbak'ın makalesinde *+gır/-gir-, +kır-/+kir-* ekleri ve bu eklerle Azerbaycan, Başkırt, Gagauz, Kazak, Kırgız, Tatar, Tuva, Türkiye, Türkmen, Özbek, Çuvaş, Şor ve Yakut Türkçelerinde kullanılan 58 fiil zikredilmektedir.

+gıra-/-gira-, +kıra-/+kire- ekleri ve bu eklerle Kırgız, Tuva, Özbek ve Yakut Türkçelerinde kullanılan 16 fiil zikredilmektedir.

alakır- fiilinin etimolojisi K. Röhrborn tarafından *ala* ünleminden *ala-kır-* şeklinde yapılan fiil olarak açıklanmıştır.⁷ Ancak *UW*'da *ala* ünlemi geçmediği gibi, bu ünlem *EDPT*'de de geçmiyor. Yani Eski Türkçe ve Orta Türkçe devrelerinde *ala* şeklinde yalın olarak kullanılan bir ünlem yok. Bana göre *alakır-* fiili *ala-kır-* yerine *al-akır-* şeklinde anlaşılmalı. *al* isim kökü için bk.⁸

Şimdi Dede Korkut'taki şekli açıklayalım. *alakır-ı söyle-* bir birleşik fiildir ve iki fiil *-i* gerundium eki ile birbirine bağlanmıştır. Karaçuk Çoban düşmanı kendisine yaklaştırmaz. Düşman da uzaktan bağırarak konuşur. Bunun üzerine Karaçuk Çoban düşmana "Bağırarak/haykıarak konuşma, mere benim itüm kâfir! / İtüm ile bir yalakta yundum içen azgın kâfir! diye seslenir.

Bu söyleyişi 8 + 8 = 16'lı hece vezni ile şöyle görelim: "Çoban eydür:

¹³ Alakırı söyleme	Mere <menüm> ⁹ itüm kâfir!	(7 + 8) = 15
İtüm-ile bir yalakda	Yundum içen ¹ azgın kâfir!	(8 + 8) = 16". ¹⁰

5. *alakır-* fiilinden fiilden isim yapan *-dı/-di; -tı/-ti* eki ile *alakır-dı ~ alakır-tı* ismi yapılmıştır. Ancak kelime başındaki ünlünün düşmesi ile *alakırdı ~ alakırtı* > *lakırdı ~ lakırtı* kelimesi oluşmuştur.

Kelime başında ünlü düşmesinin birçok örneği vardır. Mesela *l-* ünsüzü önündeki *a-* ünlüsünün düşmesi için *alakırdı ~ alakırtı* > *lakırdı ~ lakırtı*'dan

6 A. M. Şçerbak, "O morfologičeskom sostave obraznih glagolov tipa *bakır-, çakır, haykır-*", *Sovyetskaya Tyurkologiya*, 1971/3, s. 8-12; T. Tekin, "On the structure of altaic echoic verbs in {-KırA}", *Acta Orient. Hung.*, XXXVI/1-3, s. 1983, s. 503-513.

7 UW, s. 91a. (Verb zu Interjection *ala*). 2010, s. 45.

8 *EDPT*, al (1), 120a-121b.

9 Hece vezni icabı <menüm> kelimesi eklenmiştir.

10 Osman Fikri Sertkaya, "Dede Korkut Kitabı'nın Dresden yazmasındaki bazı kelime ve şekillerin imla özelliklerine dayanılarak yeniden okunuşu ve anlamlandırılışı üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1998/1, Ankara, 2004, s. 131-152.

başka *alaçım*¹¹ > *laçım* ~ *laçın* “bir doğan türü, ak doğan” örneğini; s- ünsüzü önündeki ı- ünlüsünün düşmesi için *ısır-ga* > *sırğa* “küpe”, *ısıt-ma* > *sıtma* “bir hastalık adı”; *ıscık* > *sıcık* “hammâm” (Anadolu diyalektolojisinde *sıcağa git-* “hamama girmek” demektir) örneklerini; ş- ünsüzü önündeki u- ünlüsünün düşmesi için *uş+ol* > *şol*, *uş+imdi* > *şimdi*; l- ile m- ünsüzleri önündeki u- ünlüsünün düşmesi için *oğlan* > *ulan* > *lan*; *umutlu* > *mutlu* örneklerini zikredebiliriz.¹²

Örnekleri çoğaltmak mümkündür.¹³

Sonuçlar

1. *lakırdı* kelimesi l- ile başlamasına rağmen, Türkçeye yabancı bir dilden geçen bir kelime değildir.

2. *lakırdı* kelimesi H. Eren’in Dmitriyev’den naklen yazdığı gibi hayali bir **lakır-* fiilinden gelmez, Eski Türkçedeki *alakır-* fiilinden gelir.

3. *alakır-* fiilinin etimolojisi Klaus Röhrborn tarafından *ala* ünleminden isimden fiil yapan +*kır-* eki ile yapılmış bir fiil olarak gösterilmiştir. Ancak Eski Türkçede *ala* şeklinde bir ünlem yoktur. Bana göre *alakır-* fiili, *al* isminden, isimden fiil yapan +*akır-* eki ile türetilmiş bir fiildir.

4. *alakır-* fiili *Dede Korkut Kitabı*’nın Dresden yazmasında *alakırı söyle-* şeklinde geçer. Ancak bu ibaredeki *alakırı* (< *al-akır-ı söyle-*) şekli O. Ş. Gökyay’ın okumasının tesiri ile M. Ergin tarafından *ilakırdı söyle-* şeklinde okunmuştur.

5. *alakır-* fiili Türkiye Türkçesinde *de-di ko-du* fiil şekillerine gelen -*dı/-di* ekini almış, ancak *alakırdı* > *lakırdı* gelişmesinde görülen kelime başındaki a- sesinin düşmesi sonucunda Türkiye Türkçesinde *lakırdı* şeklinde kullanılır olmuştur.

6. *lakırdı* kelimesi l- ile başladığı için Türkçeye yabancı bir dilden geçen bir kelime zannedilmiştir.

11 Günay Karaağaç, *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara, 2012, s. 126-127.

12 “Türkçe **alaçık** sözünün Rusçaya **laçuga** olarak geçtiğini biliyoruz. (Kazakçada **alaçık** yerine **laşık** biçiminin kullanıldığını biliyoruz.” Hasan Eren, “Sırça Köşkte... II”, *Türk Dili*, 1992/II, S.: 489, s. 201.

13 Günay Karaağaç, *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara, 2012, s. 126’da verilen *alaçım* kelimesi “*ala-çım* “alarenkli” anlamında olmalıdır. Ancak bu kuşun adı Türk lehçelerinde *laçım* yanında *ılaçım* (Hakas) ~ *ılaşım* (Kazak, Karakalpak, Nogay) ~ *ılasım* (Başkirt) şekillerinde tespit edilmiştir. E. R. Tenişev, *Sravnitelno-İstoriçeskaya Grammatika Tyurksih Yazıkov, Leksika, Moskova, 1997, s. 170.*

Lakırdı Kelimesinin Kökeni¹

Nikolay K. DMİTRİYEV²

“Söz, laf, kelime” anlamlarındaki *lakırdı* لقردی (لاقردی) kelimesi ve bundan türemiş *lakırdıcı* لقرديجي kelimesi Osmanlı-Türk kelime dağarcığında dildeki fiil ve isimlerle anlam bakımından her hangi bir çağrıştırmadan, öbür kelimelerden ayrı durur. Bu kelimenin öbür Türk lehçelerinde pek yaygınlaşmaması (RADLOFF’a göre kelime yalnızca Kırım ve Türkiye’de biliniyor, ayrıca Yenisey-Orhon ve Uygur metinleri bir yana, HOUSTMA, İbnü-Mühennâ “Arap filolog”³ ve Çağatay sözlüklerinde bile rastlanmaz), ilk sesinin genel Türkçenin kelime başında rastlanan ünsüzler kuralına uymaması,⁴ kelimenin kökeni itibarıyla Türkçe olmadığını, bunun başka bir dilden alınmış kelime olarak açıklanmasını zaruri kılyor.

Yapı çerçevesi bakımından genel Türkçe tarzında yapılmıştır (krş. (i)rti biçimini ve DENY’de, bununla bağlantılı biçimleri (Grammaire ... § 858), ancak bu yapı teşekkülü tipi en belirsiz olanlar sınıfına girer ve kelimenin kökenini açıklamamıza katkıda bulunamaz.

Kelimenin kökenini ele almadan önce, Ş. Sami’nin Osmanlıca açıklamalı sözlüğü *Kāmûs-ı Türkî*’de⁵ gösterdiği kelimenin sahip olduğu anlam farkları üzerinde duralım. Burada görüldüğü gibi *lakırdı* kelimesi için, kelimenin çeşitli açıklamalarında ve özel-

1 İlk olarak *Doklady Akademii Nauk SSSR*, Seriya B, 1926, s. 117-120’de yayımlanan, sonra da Nikolay Konstantinoviç DMİTRİYEV’in makalelerinin toplu yayımı olan *Stroy Tyurkskih Yazıkov*, Moskova, 1962’nin 55-58. sayfalarında yayımı tekrarlanan bu makale Rusçadan Türkçeye Risbek ALİMOV tarafından çevrilmiştir.

2 Nikolay Konstantinoviç DMİTRİYEV, “Etimologiya slova lakırdı”, *Doklady Akademii Nauk SSSR*, Seriya B, 1926, s. 117-120; *Stroy Tyurkskih Yazıkov*, Moskova, 1962, s. 55-58.

3 Platon Mihailoviç MELİORANSKIY, *Arap-filolog o turetskom yazıke*, Arapça metni, çevirisi ve sunuş ile P. M. MELİORANSKIY tarafından yayımlanmıştır. SPb., 1900.

4 “l” sesi genel kural olarak Türkçede kelime başında rastlanmaz krş. W. RADLOFF, *Phonetik der nördlichen Türksprachen*, Leipzig, 1882-1883, § 166, 167, Platon Mihailoviç MELİORANSKIY, *Arap-filolog o turetskom yazıke*; Karl FOY, “Das Aidinisch-Türkische”, *Keleti Szemle*, 1900, I., s. 305. N. N. POPPE, “Çuvaşskiy yazık e yego otnoşenie k mongolskomu i tyurkskim yazıkam”, *İzvestiya Rossiyskoy Akademii nauk*, XVIII, 1924, vd.

5 1243^b. sayfada kelime ile ilgili aşağıdaki anlamlar ve deyim örnekleri verilmiştir:

1. Söz, kelime, laf: Hiç iştmedığım Türkçe bir lakırdı idi. 2. Kelâm, mükâleme, konuşma, sohbet: lakırdı ediyordu; bütün gece lakırdı edip beni uyutmadılar. 3. Karar, pazarlık, müzâkere: Yarın lakırdısını edeceğiz, biz kendisiyle lakırdı ettik. 4. Münâza’a, nizâ’, muhalefet: Geçen gün aralarında lakırdı etmişler. 5. İ’tirâz, ta’riz: lakırdı olmasın diye çekiniyor. 6. Boş söz, lâf u güzâf: O lakırdıdır || lakırdı olmaz = söz anlamaz || lakırdısı olmaz = kale alınmağa deymez || boş lakırdı = beyhude söz || lakırdı bitirmek = karar vermek || lakırdı taşımak = dedi kodiaculuk etmek || lakırdı torbaya girmez = sade sözle iş olmaz || lakırdı karıştırmak = fesad ve nifak komak.

Lakırdıcı kelimesi için şu örnekler verilmiştir:

çok lakırdı söyleyen, sükütu olmayıp daima lakırdı bulan: *lakırdıcı bir çocuk; koca karılar çok lakırdıcı olur.*

likle *lakırdıcı* لقرديجی kelimesinde görülen “çok lakırdı söyleyen, sükûtu olmayıp daima lakırdı bulan” anlamları daha uygundur. Görünüşe göre, bu anlam kelimenin temel anlamı olup, Ş. Sami'nin ilk önce verdiği anlamlar ise ondan türemiştir. Bize göre, *lakırdı* لقردي kelimesinin açıklamasına *laklak* للاق للاق kökü ile bağlantılı kelimeler dizisi yol göstermektedir. *Kāmûs-ı Türki* bu kelimeyi şöyle tarif etmektedir.

1. *laklak* للاق Leğlek denilen maruf büyük kuş. Bu kuşun gagasını birbirine vurarak çıkardığı ses. Boş lakırdı, gevezelik, bilafasıla söylenen saçma sapan sözler; 2. *laklaka* للاق Leğleğin gagasıyla çıkardığı ses. Manasız ve çok sözler, türrehat, hezeyan; 3. *laklakıyyat* للاقیات Boş lakırdı, hezeyan, saçma sapan sözler, türrehat. Bu kelimelerde bir yandan sırayla anlam çeşitlenmektedir, (gerçek anlamı; madde ve onun çıkardığı sesler ve benzerliği dolayısıyla birinci anlamdan türeyen soyut anlam; boş lakırdı, gevezelik,), öbür yandan onların kökenine işaret eden gösterge ihtiva ediyor, çünkü *laklakıyyat* kelimesinin açıklamasında [Arabiye takliden uydurma bir sözdür] notu vardır. Bu açıklama sözlüğün yazarını yarı yolda duraklatmıştır, çünkü muhtemelen bu kelimenin Arapçadan gelmediğini düşünüyordu. Ancak, yazar *Dictionnaire turc-française* adlı sözlüğünde daha kararlı bir biçimde davranır ve *laklaka* kelimesini de Arapça olarak tanımlar.⁶ Arapça sözlüklerdeki (BIBERSTEIN-KAZİMİRSKİY, DOZY ve öbürlerindeki) veriler bu dizinin hepsini, yine aynı esas anlamları ile birlikte içermektedir. Arapça *laklak* للاق (leylek, leyleğin gagası ile vurma) hem ses bütünlüğü, hem de ikili anlam taşıması bakımından ikileme yolu ile yapılmış gerçek Türkçe taklit kelimelerden ayrılmamaktadır, ayrıca onların gelişmelerinin genel heyetine uyarak biçim bakımından onlara tetabuk etmektedir.⁷ (krş. *çırçır*, *çivçiv*, *şakşak*, anlamları “çekirge çırtıtısı” ~ “çekirge”, “civciv cıvıtısı”, ~ civciv; “kastanyet sesleri” ~ “kastanyet”). *Çırçır*:çır, *çivçiv*:çiv, *şakşak*:şak ve *laklak*:lak'ları karşılaştırarak, bir Osmanlı farkında olmadan bir bütün ses külliyesi olarak iktibas edilmiş *laklak*'ı eşit iki parçaya (*lak-lak*) ayırır, böylece kelimeyi tersinden türetme yolu ile gerçek taklit anlamındaki (gaganın çatırtısı) *lak-lak* ve yeni biçim olan *lak-lak etmek* (çatırtıtmak) deyişlerini meydana getirir. Bu süreç her hâlükârda *demircinin ömrü - taktakla*,⁸ *leyleğin ömrü laklakla geçer* biçimindeki ilgin çekici rivayeti olan *leyleğin*⁹ *ömrü*

6 Taklit kelimelerin yapımında yaygın olan bu Arapça biçim Türkler tarafından da benimsenmiştir. Krş. Arapçada kullanılan *mazmaza*, *kahkaha* vs. Halis Türkçe biçimlerden (*şak-şak*, *pıt-pıt* vs.) Arapça biçimler kelime sonunda ünlünün bulunması ile ayrılır.

7 Ben taklit kelimelerin N. İ. AŞMARİN terminolojisine göre *mimema* kuralları ve yapı sınıflandırılmasını bu konu ile ilgili gerçek malzemenin genişçe yer verildiği “Beiträge zur osmanischen Mimologie” (*Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* (1927, XXXIV, 105-123) adlı makalede delillerle teyit etmeğe çalışmışım. Bu makalede Türk ıstılahlarındaki N. İ. AŞMARİN'in öncülüğünü kabul ederek ve onun dikkatinin daha ziyade dilde fikir yürütmenin esasına ve psikolojisine yöneldiğine işaret ettim ve onun tam tersine meseleye yalnız biçim ve dil bilgisi tarafından bakmağa çalıştım.

8 V. GORDLEVSKİY, *Obraztsı osmanskogo narodnogo tvorçestva*, Moskova, 1916, No. 983, krş. yine No. 1490.

9 Bu Arapçadan gelmiş Farsça biçim. VULLERS (*Vuller's Lexicon*, II, 1095) Arapça biçimini Farsçadan türemiş olarak sayıyor. Osmanlıcada kelime yalnızca *leylek* anlamındadır, onun sesini karşılamıyor. Aynı anlamda bu kelime birkaç Türk lehçesinde de (Volga Boyu ve Orta Asya'da) vardır.

*laklakla geçer*¹⁰ atasözünden önce tamamlanmıştır. İki uyaklı unsuru olan yukarıdaki biçim, şüphesiz, Ş. Sami'nin verdiği örnekten daha eskidir ve bizim için daha iyi örnek olacak niteliktedir, çünkü buradaki *lak-lak* ses taklidi halis Türkçe olan *tak-tak*'a tamamen eş değerdir. Sözlükler *tak-tak* kelimesinin taklit kelimelerin yapı gelişmesinin tabii yolunun hepsine sahip olduğunu gösteriyor. *Tak, takmak, tak, *takır, *takır, takırdı* ve **takır, takırdamak*. Biz *lak* biçiminin ve ondan türemiş *lak-lak* (bu biçim *lak*'ın varlığı sebebiyle bir bütün olarak kabul edilemez) biçimiyle birlikte yapı tekâmülünün ilk dönemini (+ır ~ +ıl¹¹ ekini alması) tamamladığını, yalnızca nazari olarak değil, belgelere dayanarak hükme bağlayabiliriz. Şöyle ki, Gy. NÉMETH'e¹² ve Kumukların teyit ettiğine göre Kumukçada *lakır et* (schwätzen) ve *lakırcı* (Schwätzer) biçimleri mevcuttur. İleride, varlığı böylece şüphe uyandırmayacak *lakır* biçimi +ır ~ +ıl almış öbür bütün ses taklidi biçimlerle beraber, iki yönde gelişecekti, ya kelime gövdesinden doğrudan fiil biçimine (yani, *lakır-mak*),¹³ veya önce -da (burada -la yerine düzenli olarak -da geliyor)¹⁴ ekini alıp sonra fiile dönüşecekti. Fiilin birinci biçiminden tabii olarak fiilden *lakır-dı* ismi, fiilin ikinci biçiminden *lak+ır+da-k*¹⁵ ismi yapılır. Ancak son örneğe hiç rastlanmamış, yalnızca ilk biçimden bize dek *lak+ır+dı* kelimesi ulaşmıştır. Metinlerde (*lakır+dı*'dan bir önceki halkayı oluşturan) *lakır-mak* fiiline rastalanmaması kelimenin kökenini reddetmiyor, çünkü bu tür zincirlerde bazı halkaların olmayışı birçok taklit kelimedede rastlanılmıştır, üstelik eksik halkalar bazen öbür halkalara benzetilerek tekrar onarılmıştır. Böylece, burada biz Arapça benzer iki heceden oluşan taklit kelime *laklak*'ın biçim bakımından Türkçe taklit kelimelerinin belli zümresi ile uyuşarak, benzeşme yoluyla *lak* biçimini, yine aynı tarzdaki yaygın olan *lak+ır* ve yalnızca Osmanlılarda değil, öbür milletlerde (Bulgar, Sırp) de rastlanan, -mak'lı fiil biçiminden atlayarak yapılmış *lakır-dı* kelimesini ortaya çıkardığını görüyoruz. Kelimenin yapı tekâmülüne anlam evrimi de eşlik etmiştir. Sesin ve onu çıkaran maddenin çeşitlenmiş açık anlamı, yerini önce söz sürecine eşlik eden gürültünün istiareli belirtilmesine, daha sonra da sözün kendisinin belirtilmesine bırakmıştır. İktibas edilmiş yabancı kelimenin dildeki işlenmesindeki bu süreçte kelimenin en dirençli yanı onun ses iskeleti olmuştur Ancak yalnızca kaba Osmanlı dili yer yer görülen ve kurala uymayan biçimi kurala uydurmak amacıyla *yakırdı* (Ş. Sami) biçimini ortaya çıkarmıştır.¹⁶

10 *Kratkaya uçebnaya grammatika sovremennogo osmansko-turetskogo yazıkı'yı* A. N. SAMOYLOVİÇ tercüme etmiştir. Leningrad 1925, s. 107.

11 *Çat'tan çat-ır, çiz'den çiz-ır, çiv'den çiv-il, zır'dan zır-ıl* vs gibi (bk. "Beiträge ..." (veya k izuçeniyu turetskoy mimologii). Redaksiyon.

12 Gy. NÉMETH, "Kumük es balkár szójegyézék", *Keleti Szemle*, XII, 1911, s. 135.

13 Bir taraftan *Gırgır*'dan *gırgır-mak*, öbür taraftan da *gırgır-dı* gibi (bk. "Beiträge ...", J. Th. ZENKER, *Türkisch-arabisch-persisches Handwörterbuch*, I-2, Leipzig, 1866-1876, s. 789. Redaksiyon.

14 Onun ortaya çıkması ile ilgili M. BITTNER ve W. BANG'ın görüşü ve tenkidi "Beiträge"de verilmiştir. (bk. K izuçeniyu turetskoy mimologi). Redaksiyon.

15 Meselâ Volga Boyu Tatarcasında rastlanan *lakırda-* fiilinden.

16 Kelime başında "l" sesi geçen taklit kelimeler nadiren rastlanmaktadır. *lap-lup, lapır-lapır* (GORDLEVSKİY), *lüp-lüp* (Ş. Sami).